

Таким чином, аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити висновок, що окличні речення в поезії Ліни Костенко різноманітні за своєю структурою та емоційно-експресивним забарвленням. Вони можуть мати і цілком заміщені, і незаміщені синтаксичні позиції.

Бібліографічні посилання

1. **Вихованець І. Р.** Граматика української мови: Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К., 1993. – 368 с.
2. **Костенко Л.** Вибране / Ліна Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
3. **Навчук Г. В.** Функціональні особливості окличних речень та засоби їх вираження в сучасній українській мові / Г. В. Навчук // Південний архів : зб. наук. праць. Філологічні науки. – Херсон : Айлант, 2002. – Вип. XIV. – С. 270–273.
4. **Чабаненко В. А.** Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 11–18.

Надійшла до редколегії 05.05.11

УДК 81'1

Н. Т. Акульшина

Національна академія Служби безпеки України (м. Київ)

ПОНЯТТЯ «КАРТИНА СВІТУ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Проаналізовано поняття «картина світу» з когнітивно-прагматичної точки зору.

Ключові слова: картина світу, субкультурна картина, когнітивна картина, національна мовна картина, мовна картина.

Проанализировано понятие «картина мира» с коммуникативно-прагматичной точки зрения.

Ключевые слова: картина мира, субкультурная картина, когнитивная картина, национальная языковая картина, языковая картина.

The article observes the analysis of such notion as «language world image» from communicative-pragmatic point of view.

Keywords: language world image, subculture image, cognitive image, national language world image, language world image.

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що останнім часом у різних галузях гуманітарних наук досить часто зустрічається поняття *картина світу*, *мовна картина світу* та інші види «картин». Для вірного розуміння, тлумачення та оперування даними поняттями необхідно провести ґрунтовне дослідження їх походження та особливостей їх застосування у відповідному науковому контексті. Тому пропонуємо розглянути ці поняття більш ґрунтовно.

Метою даного дослідження є аналіз поняття *картина світу* (субкультурна, когнітивна, національна, мовна картини світу) з когнітивно-прагматичної точки зору.

Предметом даної статті є комунікативно-прагматичний аналіз поняття *картина світу* (субкультурна, когнітивна, національна, мовна картини світу), дослідження специфіки його застосування та факторів, що впливають на формування даних понять.

Об'єктом даного дослідження є поняття *картина світу* (субкультурна, когнітивна, національна, мовна).

Під поняттям *картина світу* пропонуємо розуміти впорядковану сукупність знань про дійсність, що сформувалася в суспільній, а також груповій та індивідуальній свідомості. Чи має дане твердження право на життя? Чи відповідає воно етимологічній основі даного поняття, а також науковим особливостям його вживання?

Пропонуємо розглянути існуючі визначення поняття *картина світу*.

В. А. Маслова розглядає картину світу як взаємодію людини зі світом, у результаті якої формується її уявлення про світ, формується певна модель світу, яка у філософсько-лінгвістичній літературі називається картиною світу. *Картина світу* – одне з фундаментальних понять, що описує людське буття [5, с. 68]. Світобачення певного народу формує його картину світу: «Кожна цивілізація, соціальна система характеризується своїм особливим способом сприйняття світу» [5, с. 68]. Звідси виходить, що менталітет певного лінгвокультурного співтовариства значною мірою зумовлений його картиною світу, в якій репрезентовано світосприйняття та світорозуміння його членів.

Поняття картини світу (в тому числі й мовної) базується на вивченні уявлень людини про світ. Якщо світ – це взаємодія людини та навколишнього світу, то картина світу – «це результат переосмислення інформації про навколишній світ та людину» [5, с. 69] (в тісній взаємодії знову ж таки з людиною). Людина не схильна помічати ті явища та речі, які знаходяться поза її уявленням про світ. Нам здається, що ми описуємо світ та об'єкти, які знаходяться в ньому, в той час як ми фактично описуємо наше відчуття, наше сприйняття світу. Це змушує вчених сумніватися у самій вірогідності існування можливості описати світ таким, яким він є [5, с. 69].

Можна також уявити поняття «картина світу» як складно структуровану цілісність, що включає три головні компоненти: світогляд, світосприйняття та світовідчуття. Ці компоненти об'єднані в картині світу специфічним для даної епохи, етносу чи субкультури чином.

Виходячи з того, як розуміють *картину світу* соціологи, психологи, психоаналітики та нейрофізіологи, її слід визначити як:

– систему образів (та зв'язків між ними), наочних уявлень про світ й місце людини в ньому, відомостей про взаємини людини з дійсністю (людини з природою, людини із суспільством, людини з іншою людиною) та самою собою. Образи й відомості найчастіше мають емоційне забарвлення;

– породжувані цією своєрідною конфігурацією образів й відомостей життєві позиції людей, їх переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності, ціннісні орієнтації та духовні орієнтири; будь-які істотні зміни картини світу тягнуть за собою зміни в системі зазначених елементів [9].

Відповідно до цих особливостей картина світу:

– цілком визначає специфічний спосіб сприйняття та інтерпретації подій та явищ;

– є основою, фундаментом світосприйняття, спираючись на який людина діє в світі;

– має історично зумовлений характер, що припускає постійні зміни картини світу всіх її суб'єктів.

Суб'єктом, або носієм, картини світу є і окрема людина, і соціальні чи професійні групи, і етнонаціональні або релігійні спільноти [10].

Проведені дослідження виявили, що, наприклад, «уявлення про щастя та ієрархія життєвих цінностей можуть помітно розходитися не тільки у різних народів та культур, а й у представників різних поколінь або різних субкультур у межах од-

нієї культури, одного народу». Головна причина цього – це наявність у різних народів, етносів і субкультур та й, мабуть, у кожної людини своєї особистої картини світу, відповідно до особливостей якої кожна людина й поводить себе так чи інакше. Таким чином можна стверджувати, що існує й субкультурна картина світу [10].

Субкультурна картина світу – це своєрідна картина світу, властива будь-якій соціальній спільноті – від нації або етносу до соціальної чи професійної групи або окремої особи. Більш того, кожному історичному періоду відповідає своя картина світу. Іншими словами, будь-яке досить велике людське співтовариство має диференційовані картини світу як по горизонталі (різні соціальні групи сучасників), так й по вертикалі: картини світу є не чимось застиглим, сталим, а історично мінливим процесом пристосування до мінливих реалій [10]. Так, наприклад, картина світу військового відрізняється від картини світу його сучасника-селянина. Але точно так само сьогоднішній селянин або військовий сприймає світ зовсім не так, як представники цих же соціальних груп сто років тому. Розрізняються картини світу й представників різних релігій: у католика та православного, у мусульманина та буддиста.

Безпосередня картина світу містить як змістовне, концептуальне знання про дійсність, так й сукупність ментальних стереотипів, які визначають розуміння та інтерпретацію тих чи інших явищ дійсності. Таку картину світу ми називаємо *когнітивною*, так як вона є результатом когніції (пізнання) дійсності й виступає як результат діяльності когнітивної свідомості та базується на сукупності впорядкованих знань – концептосфери [8, с. 52].

Н. М. Лебедева зазначає: «Наша власна культура надає нам когнітивну матрицю для розуміння світу, тобто «картину світу» [3, с. 21].

Під *когнітивною картиною світу* розуміємо ментальний образ дійсності, сформований когнітивною свідомістю людини чи певного народу в цілому, який є результатом як прямого емпіричного віддзеркалення дійсності органами відчуттів, так і свідомого рефлексивного відображення дійсності в процесі мислення [8, с. 52].

Таким чином, можна зробити висновок, що *когнітивна картина світу* – це сукупність концептосфери та стереотипів свідомості, котрі задаються певною культурою чи субкультурою.

Когнітивна картина світу у свідомості особистості є досить системною та впливає на сприйняття особистістю навколишнього світу. Дане поняття також:

- пропонує класифікацію елементів дійсності;
- пропонує прийоми аналізу дійсності (пояснює причини явищ та подій, прогнозує розвиток явищ та подій);
- впорядковує чуттєвий та раціональний досвід певної особи для його збереження в свідомості, пам'яті [8, с. 52].

Національна когнітивна картина світу, з одного боку, є дещо абстрактною, а з іншого – когнітивно-психологічною реальністю, що спостерігається в мисленні, пізнавальній діяльності народу, в його поведінці – фізичній та вербальній. Національна картина світу спостерігається в однаковій поведінці народу в стереотипних ситуаціях, у загальних уявленнях народу про дійсність, у висловленні «загальних думок» [8, с. 53].

Національна мовна картина світу (далі – НМКС) – це зафіксоване в лексиці відповідної мови специфічне бачення (тобто логічне осмислення, відчуття й оцінювання) реального світу й усього, що привноситься в нього людською свідомістю. Існує така кількість НМКС, скільки існує мов, кожна з яких відображає унікальний результат багатовікової роботи колективної етнічної свідомості над осмисленням й категоризацією буття людини.

Неповторність кожної НМКС стає очевидною лише на фоні інших таких же НМКС, тому зіставлення й аналіз їх універсальних та ідеоетнічних компонентів викликає неабиякий науковий інтерес. Актуальною стає проблема інтелектуального засвоєння поглядів на світ, які напрацьовуються іншими народами в інших умовах та під впливом інших факторів.

Національна мовна картина світу є результатом відображення колективною свідомістю етносу зовнішнього світу в процесі свого історичного розвитку одночасно з пізнанням цього світу. Зовнішній світ та свідомість – це два фактори, котрі породжують мовну картину світу будь-якої національної мови [9, с. 2].

В. В. Красних протиставляє картину світу та мовну картину світу.

Мовна картина світу розуміється як «світ у дзеркалі мови», а картина світу (образ світу) розуміється як «відображення в психіці людини предметної навколишньої дійсності» [3, с. 18].

Лінгвістичні когнітивні структури «безпосереднім чином беруть участь у формуванні мовної картини світу, в той час як «матеріалом» формування (концептуальної) картини світу є в першу чергу феноменологічні когнітивні структури. Останні мають (чи можуть мати) вербальну оболонку, тобто йдуть у парі з лінгвістичними когнітивними структурами» [2, с. 67].

Мовна картина світу – це сукупність зафіксованих в одиницях мови бачень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу [8, с. 54].

Мова є найважливішим засобом формування та існування знань людини про світ. Відображаючи у процесі діяльності об'єктивний світ, людина фіксує результати пізнання в слові. Вся ж система знань, набутих як особисто, так й внаслідок навчання, утримується у довгостроковій пам'яті людини за допомогою концептів, або ментальних прообразів. Концептуалізація, або понятійна класифікація, – це один з найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в усвідомленні інформації, яка надходить до людини та призводить до утворення концептів, концептуальних структур та всієї концептуальної системи у мозку (психіці) людини.

Кожен народ по-своєму розчленовує фрагменти світу та по-своєму називає їх. Формується світ тих, хто говорить цією мовою, тобто формується мовна картина світу як сукупність знань про світ, що фіксується у лексиці, граматиці, фразеології.

Між картиною світу, як віддзеркаленням реального світу, та мовною картиною світу, як фіксацією цього зображення, існують складні відносини. Картина світу може бути представлена за допомогою просторових (верх – низ, правий – лівий, схід – захід, далекий – близький), часових (день – ніч, зима – літо), кількісних, етнічних та інших параметрів. На її формування впливають мова, природа та ландшафт, виховання, освіта та інші соціальні фактори, традиція тощо. Мовна картина світу не стоїть поряд із специфічними картинами світу (хімічною, фізичною тощо), вона їм передує та формує їх, тому що людина здатна розуміти світ й сама себе завдяки мові, в якій закріплюється суспільно-історичний досвід – як загальнолюдський, так й національний. Останній й визначає специфічні особливості мови на всіх її рівнях. У силу специфіки мови у свідомості її носіїв виникає певна мовна картина світу, через призму якої людина бачить світ [6, с. 59].

Мовна картина світу формує тип ставлення людини до світу (природи, тварин, самої себе як елемента світу), визначає норми поведінки людини в світі. На думку Ю. Д. Апресяна, будь-яка природна мова відбиває певний спосіб сприйняття й організації (концептуалізації) світу. Висловлені в ній значення складаються у певну цілісну систему поглядів, свого роду колективну філософію, яка є обов'язковою для всіх носіїв мови [1, с. 45].

Як висновок зазначимо, що термін *мовна картина світу* є метафорою, тому що в дійсності специфічні особливості національної мови, в яких зафіксовано унікальний суспільно-історичний досвід певної національної спільноти людей, створюють для носіїв цієї мови не якусь іншу, неповторну картину світу, яка відрізняється від об'єктивно існуючої, а лише специфічне «забарвлення» цього світу, зумовлене національною значимістю предметів, явищ, процесів, вибірковим ставленням до них, яке породжується специфікою діяльності, способу життя та національної культури даного народу.

Наголосимо, що картина світу, яку можна назвати знанням про світ, лежить в основі індивідуальної й суспільної свідомості, що зумовлює природність того, що система соціально-типових позицій, відношень, оцінок знаходить знакове відображення в системі національної мови та бере участь у конструюванні мовної картини світу.

Треба також підкреслити, що зовнішній світ й свідомість людини – це два основних фактори, які формують мовну картину світу будь-якої національної мови. В подальшому необхідно вивчити та дослідити складові національної мовної картини світу, поняття «концепт» та способи вербалізації національно-специфічних концептів у різноструктурних мовах, а також проблеми існування та подолання лакун у міжмовному спілкуванні.

У якості висновку також надамо своє власне визначення поняття *мовної картини світу*.

Отже, *мовна картина світу* є відображенням, осмисленням, відчуттям й оцінюванням у певній мові власного неповторного результату багатовікової роботи колективної етнічної свідомості певного народу, осмисленням буття та поглядів щодо світосприйняття та відображення в психіці людини навколишньої дійсності, віддзеркаленням та концептуалізацією світу, що формує певну цілісну систему поглядів, свого роду колективну філософію носіїв певної мови, через призму якої людина бачить світ.

Бібліографічні посилання

1. **Апресян Ю. Д.** Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 45–53.
2. **Красных В. В.** «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
3. **Лебедева Н. М.** Введение в этническую и кросс-культурную психологию / Н. М. Лебедева. – М. : Ключ-С, 1999. – 224 с.
4. **Леонтьев А. А.** Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
5. **Маслова В. А.** Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
6. **Маслова В. А.** Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
7. **Маслова В. А.** Введение в лингвокультурологию / В. А. Маслова. – М. : Наследие, 1997. – 205 с.
8. **Попова З. Д.** Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
9. **Чернишенко І. А.** Фактори формування національних мовних картин світу / І. А. Чернишенко // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – Вип. 32. – С. 158–162.
10. **Українська електронна енциклопедія «Вікіпедія»** [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

Надійшла до редколегії 25.05.11